

Tres topònims forans

Miquel S. Jassans *

Paraules clau: noms, poblacions.

Resum: Anàlisi de tres topònims del terme de Valls, amb noms de poblacions foranes i, per tant, exòtiques dins el context del conjunt onomàstic del terme. Amb els resultats d'aquesta investigació, exposem les causes, les circumstàncies, els motius que poden haver donat lloc a l'arrelament d'aquests tres noms de partides de Valls.

Abstract: This is an analysis of three toponyms of the municipality of Valls. Some are names of foreign towns and therefore, exotic considering the context of the onomastic set of the area. With the results of this research we present the causes, circumstances, reasons that can have led to these three names of districts of Valls taking root.

* Soci d'Honor de la Societat d'Onomàstica. Soci i expresident de l'Ateneu Cultural J. Taverna d'Alforja.

Roma

En fer el recull onomàstic d'un terme municipal sempre trobes algun nom que et crida l'atenció perquè el seu significat, la seva etimologia, s'escapa del nostre coneixement o també perquè el nom trobat està fora de context i et sembla exòtic al seu entorn. Aleshores intentes cercar el perquè d'aquesta intrusió i trobar-ne l'origen.

A Valls, un nom que ens cridà l'atenció i del qual ja trobarem l'explicació i en donàvem raó del seu sentit al recull onomàstic és el de la partida Roma. En recollir-lo ja ens va encuriosir i férem diverses investigacions per saber-ne l'origen. Uns ens contaren d'algunes troballes fetes d'època romana a la partida; altres, que per aquell indret hi passava la via que menava de Tarraco a les comarques interiors de la Conca de Barberà i lleidetanès. Però tot això no era motiu perquè a la partida li diguessin Roma. Va ser el fogatge de 1497 el que ens donà un argument sòlid per conèixer la raó d'aquell nom.

Ja havíem buidat el fogatge i entre els noms recollits hi havíem trobat un Johan Romà, que entràrem al recull, però no el vam relacionar amb el nom de partida. No va ser fins quan ens informaren oralment de la partida Roma i en captàrem la fonètica que em vaig adonar que en les dates que es va fer el manuscrit del fogatjament, no es posaven accents, per tant, aquell accent de Romà havia de ser adventici i el nom correcte devia ser Johan Roma. Aleshores la denominació d'aquelles terres prenia sentit, perquè devien haver estat possessions de la família Roma, i d'«el tros d'en Roma», per simplificació, passà a l'actual nom de partida: Roma.

Leucata

Un segon nom del qual no sabíem donar explicació va ser el d'una altra partida anomenada Aucata. En el recull de Valls l'entràrem per *Aucata*, tal com l'anomenava la gent i com l'havíem trobat escrita als documents, i dèiem: «Unes terres a palau de Reig al sector proper al terme de Figuerola, prop de la Mixarda, avui ocupades pel polígon.» I com a testimoni afegíem el document d'un capbreu de l'any 1750 on diu: «A la partida de l'Aucata o de la Mixarda», «a la partida dita vulgarment de la Aucata» i «terme de dita vila a la partida de la Ucata».

Cercàrem en l'*Onomasticon* de Joan Coromines per veure si ens aclaria el nom, però no hi trobarem res, el mestre no en parlava, perquè, com veurem, Aucata es tractava d'un nom modificat. Tampoc trobarem cap aclariment al DCVB d'Alcover-Moll pel mateix motiu. Per Internet tampoc no apareixia el nom d'Aucata. Finalment, després de diversos intents manejant aquesta eina, trobava un rec de la Seu d'Urgell amb aquesta denominació, i deia, referint-se als recs de la Seu: «el de San Pedro, el del Molino y el de Aucata». En vàrem voler saber més i trobarem la versió en català que deia: «El de Sant Pere, el del Molí (de la Valira) i el de Leucata. La majoria prenen les aigües del Segre.» Amb aquesta informació sabíem el significat de l'Aucata. L'escrivà separà la primera consonant i la va convertir en article; i la primera «e»,

en ser vocal neutra, la va escriure «a». Ara sabem que el nom es referia al nom de la vila occitana de Leucata, però no ens aclaria com aquell nom de lloc havia fet cap al terme de Valls. Intuírem que es tractava d'un trasllat, però volíem saber-ne el com. Vaig parlar amb l'amic Eugeni Perea del tema i em suggerí que cerqués en *La Tarragona cristiana*, d'Emili Morera, publicat per la Diputació de Tarragona, on hi havia alguna cosa que tractava del setge de Leucata. En el volum III llegim que en el dit setge el duc de Cardona convocà la milícia catalana per donar suport a les tropes de les Espanyes amb gent de Tarragona, Tortosa, Cambrils, Reus, Valls, Montblanc, la Selva, Alcover i Riudoms. La notícia és poc explícita, però vèiem agermanats els noms de Leucata i Valls. Segurament que el nom de partida tenia a veure amb aquesta relació i intentarem aprofundir en el tema. Em vaig posar en contacte amb Manuel Güell, que havia fet un ampli estudi dels setges i batalles de Leucata i Salses. El resultat va ser poc satisfactori. Güell m'informà que en la companyia catalana que havia d'anar al setge hi participaven trenta homes vallencs, però ja no va sortir de Barcelona, perquè la batalla ja s'havia decidit, en aquest cas perdut a favor de França. Ara ens falta el darrer esgló per lligar el topònim de Valls i el nom de partida de la vila occitana.

A l'Arxiu Comarcal de Valls no hi hem trobat actes municipals anteriors al 1640 que ens poguessin donar els noms dels qui havien de fornir la companyia i poder relacionar-los amb els noms dels propietaris de la partida de Leucata. En un llistat dels oficials que lluitaren als setges de Leucata i Salses hi apareixen els noms d'Agustí Guilà i de Llordat, mestre de camp, i afegeix que Joan Josep d'Àustria recompensa Guilà pels seus serveis amb el càrrec de governador d'armes de la Seu d'Urgell i, com hem dit, hi trobem l'hidrònim de Leucata en el nom d'un rec. També hi apareix un Josep Oms com a oficial de cavalleria, nom que també trobem a Valls en un MN del 1680, però els dos noms no els hem pogut relacionar. Totes aquestes coincidències fan sospitar que les terres de la partida podien haver servit per pagar o recompensar qui havia anat a lluitar a Leucata, però els documents consultats no ens ho aclareixen. Els noms de propietaris que tenien terres el 1637 a la partida de Leucata eren Jaume Vidal, Francisco i Isidre Rius, March Alegret, Josep i Rafel Plana, Maria Magriñà viuda, Salvador Martorell dit Pademoresch, Anton Cardona, Francisco Matheu, Pau Valls i Joan Nuet. En el capbreu del 1750 del Bací dels Pobres Vergonyants de Valls, que és d'on hem tret la documentació i que parla de Leucata, el notari fa prometre de restar sota el domini del dit Bací dels Pobres a tots els capbreuats. El fragment diu així: «Prometen que ella ni els seus hereus i successors en dita pessa de terra no proclamaran ni regoneixeran altre Sr. directe ni alodial domini de aquella sino solciment lo dit Bassi dels Pobres vergonyants y els seus.» Aquest protocol es fa en tot el capbreu, però no anota de qui tenia el domini d'aquelles terres anteriorment, o qui n'era el propietari. En cas d'haver-ho fet, potser ens hauria aportat alguna solució. El fet que anteriorment al 1750 no trobem cap document que mencioni la partida abona la tesi que el nom de partida ha d'estar relacionat amb la gent valenca que havia d'anar a lluitar al setge, però que no hi arribaren a anar.

Baiona

El tercer cas de nom que ens va semblar exòtic va ser el de la partida de terra anomenada Baiona. Aquesta partida està situada a la zona nord-est del terme, tocant amb terres de Figuerola del Camp, del Pla de Santa Maria i d'Alió. Expliquem la situació perquè aquest nom de partida també es fa extensiu al Pla, ja que és on conflueixen els termes i també perquè el trobem a la vila de Nulles, on les dues partides estan separades pels termes d'Alió i de Puigpelat.

En cap dels tres termes trobem l'antropònim Baiona que ens pogués donar la raó de ser del nom de partida. La primera vegada que trobem documentat aquest nom és en un manual notarial del 1571. Hi diu: «ville de vallibus in partita dicta de beyona» i, més endavant, «termino beate Maria de plano in parte dicta de bayona», mentre que a Nulles el document que en parla és tardà, del 1869.

Josep Moran em va dir que consultés l'entrada Baió a l'*Onomasticon Cataloniae*, de Joan Coromines, que potser m'aclariria els dubtes, i primer suggereix el nom germànic Boia o Baio, i més endavant proposa el nom propi llatí Badius i també diu que l'element *on* i *ona* no deuen ser afegits, perquè també hi ha el cognom Baiona. Finalment atribueix la seva etimologia i procedència a la ciutat de Baiona de la costa atlàntica del Bearn i Labort.

Vaig demanar a l'historiador vallenc Francesc Murillo si en tota la documentació que ell havia fullejat trobava l'antropònim Baiona a Valls i pobles veïns. El resultat va ser estèril.

L'únic nom de Valls que ens podia conduir al nom de partida Baiona era l'antropònim Baià, documentat entre 1399, 1414 i 1436. Aquest cognom també el trobàvem a Poboleda entre els anys 1432 i 1624 i a Alforja apareix en el segle XIX. Aleshores vaig adonar-me que el costum, que era corrent en aquells segles, de feminitzar el nom del marit, a Valls havia donat alguns topònims feminitzats, com de Ferrer-Ferrera i el torrent de la Ferrera, o bé; Guanser-Guansera i el carrer del pou de na Guansera, i també Ripoll-Ripolla i les tàpies de na Ripolla.

Això podia donar la raó del topònim Baiona. De Baià-Baiona. Podia tractar-se de les terres de la vídua d'en Baià, coneguda com a Baiona, però aquesta solució no la veiem prou clara, perquè de Baià, el femení, hauria de donar Baiana, encara que Baiona ens condueix a una feminització més casolana i gens estranya en la feminització d'alguns noms. Penso en noms com Maria que dona Mariona; Teresa, el més freqüent és Tereseta, però també Teresona; Pepa, Pepona; Fina i Sofia, Fiona, Felipa, Filipona; o bé Guillema, Guillemona.

El que també em va fer pensar en aquesta possibilitat va ser trobar en el volum *Poblet, senyor feudal*, publicat per Cossetània Edicions el 2007, recull fet per Valentí Gual Vilà, un document de 1652-75 en el qual en les pàgines 1080 de l'índex diu: carrer de na Baiona (Vimbodí) i en el text a la pàgina 799; portal... de na Baiona.

Podem dir que en el mateix volum en la pàgina 579 l'any 1564 també s'anomena un mossèn Francesc Baiona, relacionat amb Poblet, i en el segle XIX,

també hi ha un monjo arxiver i notari del monestir que es deia Odó Bayona. El cognom Baiona no era estrany a la comarca veïna de la Conca de Barberà. Aquesta filiació del patronímic Baiona amb el monestir cistercenc podria estar relacionat amb possessions que administrava Poblet als tres termes. A Valls, Poblet hi tenia possessions, com també al terme de Figuerola, i el seu terme limita amb el de Valls just on s'escau la partida estudiada.

Ni a Valls, ni al Pla, ni a Nulles, l'antropònim no l'hem trobat, però tot el que hem ditobre les dues possibilitats com a origen del nom de les tres partides: o provinent d'algun personatge que es deia Baiona i que se'ns ha escapat, o com a feminització casolana i entranyable de l'antropònim Baià ben desenvolupat a Valls els segles XIV i XV.

Bibliografia

BARBERÀ, Lluís

Manual notarial dels anys 1599 i 1600. Fol. 179r. Secció Notaris de Valls. Signe topogràfic, 21-3-10.AHCV.

CERVELLÓ, Bonaventura

Capbreu dels pobres vergonyants de Valls de 1750. Fol. 145v-167v. Secció Notaris de Valls. Signe topogràfic 24-4-7.AHCV.

IGLÉSIES, Josep

Fogatjament del 1497, volum II. Fundació Salvador Vives i Casajuana. Barcelona, 1991.

MINGUELLA, Jaume

Manual notarial dels anys 1599 i 1600, Fol. 179r. Secció Notaris de Valls. Signe topogràfic 21-3-10.AHCV.

NEGRE, Pere

Llibre de la Cort de l'any 1399. Secció Notaris de Valls. Signe topogràfic 21-1-16. AHCV.

SALVADÓ JASSANS, Miquel / SELFA, Moisès

Onomàstica de Valls i els seus agregats de Fontscaldes, Masmulets i Picamoixons. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica. Barcelona, 2015.